

Ivo Banac (Dubrovnik, 1. ožujka 1947. – Zagreb, 30. lipnja 2020.)

Dana 30. lipnja 2020. u 74. godini života napustio nas je Ivo Banac, jedan od najistaknutijih i najuglednijih hrvatskih povjesničara. Preminuo je u Zagrebu nakon duge i teške bolesti, a brojni zagrebački prijatelji i poštovatelji posljednji su ga put pozdravili 3. srpnja na groblju Mirogoj. Na posljednji počinak ispraćen je tri dana poslije u rodnom Dubrovniku, na groblju sv. Mihajla.

Ivo Banac rođen je u Gradu 1947., iste godine kad mu je otac odlučio – zauvijek, pokazalo se kasnije – otići u Sjedinjene Američke Države. Kako je svojedobno rekao sâm Banac, tu očevu odluku platio je Ivan (Ivo) Hagjija, djed po majci, liječnik i dubrovački gradonačelnik iz 1930-ih. On je krajem 1940-ih suočen s „apsurdno glupom” (Banac) optužbom da je britanski špijun, potom osuđen i zatočen u Lepoglavi, u kojoj je nedugo potom nestao (preminuo u nerasvijetljenim okolnostima, pokopan na nepoznatome mjestu). Na taj su način političke (ne)prilike i obiteljska trauma obilježile Bančevo vrlo rano djetinjstvo. Godine 1959. s majkom napušta jugoslavensku državu i pridružuje se ocu u Sjedinjenim Državama; obitelj je ponovno na okupu, ali nažalost kratko jer otac 1962. stradava u prometnoj nesreći. Banac je u New Yorku, na Manhattanu, pohađao isusovačku gimnaziju sv. Ignacija Loyole, a potom studirao na Sveučilištu Fordham, gdje je 1969. diplomirao. Na kalifornijskom Sveučilištu Stanford magistrirao je 1971., a doktorirao 1975. godine. Na istom sveučilištu našao je i prvo radno mjesto kao asistent na Odjelu za povijest i lingvistiku (1975. – 1977.).

Najveći dio radnoga vijeka proveo je na Sveučilištu Yale (New Haven), gdje je od 1977. do 2009. predavao povijest istočne i jugoistočne Europe. Ondje je od 1988. do 1995. obnašao dužnost pročelnika Pierson Collegea, vodio je Vijeće europskih studija (Yale European Studies Council), a ukupnim nastavnim i znanstvenim radom zaslužio je glas jednoga od najboljih poznavatelja povijesti istočne i jugoistočne Europe. Na Yaleu je umirovljen 2009. kao profesor emeritus (na katedri vezanoj uz posebnu zakladu koja nosi ime Bradford Durfee), a do toga trenutka nikad nije zaboravljao veze sa zavičajem te je rado koristio svoj ugled i utjecaj da bi na jednom od najuglednijih svjetskih sveučilišta odškrinuo poneka vrata hrvatskim doktorandima i drugim znanstvenicima.

Iza Ive Banca ostaje bogata bibliografija koju čine knjige, članci, eseji, recenzije, komentari i intervjui, no zasigurno će svaki osvrt na njegov znanstveni opus započeti njegovom najpoznatijom i najvažnijom knjigom *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji: porijeklo, povijest, politika* (izvorno *The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics*), jednim od vrhunskih djela hrvatske (i američke) historiografije. Vrijednost knjige bila je prepoznata neposredno po

prvom objavljivanju (Ithaca: Cornell University Press, 1984; drugo englesko izdanje 1988. i 1992.) i autor je 1985. primio nagradu „Wayne S. Vucinich” za najbolju sjevernoameričku knjigu iz područja ruskih i istočnoeuropskih studija (nazvana po uglednom profesoru i istraživaču sa Stanforda, ujedno Bančevu mentoru). Knjiga je snažno, kao zacijelo nijedno inozemno historiografsko djelo prije nje, odjeknula i u Hrvatskoj/Jugoslaviji (vidjeti, primjerice, blok „Kolo oko Banca”, *Gordogan*, br. 22/1986) i 1988. zagrebački *Globus* u prijevodu Josipa Šentije objavljuje prvo hrvatsko izdanje (na zadovoljstvo mnogih, ali i uz nezadovoljstvo nekih drugih; drugo zagrebačko izdanje izlazi 1995. u nakladi Durieuxa). *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji* i danas ostaje jedna od ključnih knjiga za razumijevanje razvitka i struktura južnoslavenskih nacionalizama te političkih i nacionalnih odnosa u jugoslavenskoj državi nakon 1918., ali i mnogo širega spleta problema. Četiri godine po objavi *Nacionalnoga pitanja* Banac 1988. objavljuje knjigu *With Stalin Against Tito: Cominformist Splits in Yugoslav Communism* (Ithaca; London: Cornell University Press), a dvije godine poslije izlazi i njezino hrvatsko izdanje (*Sa Staljinom protiv Tita. Informbirovski rascjepi u jugoslavenskom komunističkom pokretu*). I to hrvatsko izdanje objavljuje *Globus* u Šentijinu prijevodu, a knjiga je po objavi ovjenčana nagradom „Josip Juraj Strossmayer” kao najbolja knjiga iz društvenih znanosti objavljena u Hrvatskoj 1990. godine. Dvije hvaljene i cijenjene knjige, objavljene u relativno kratkom razmaku, bavile su se dvjema različitim temama i različitim razdobljima te su na taj način potvrdile iznimnu širinu autorovih interesa i znanja te vještinu snalaženja u obradi najsloženijih fenomena hrvatske/jugoslavenske povijesti.

Idućih godina tim dvjema monografijama pridruženi su i *Grbovi: biljezi identiteta* (Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1991), *Dubrovački eseji* (Dubrovnik: Matica hrvatska, 1992), *Raspad Jugoslavije. Eseji o nacionalizmu i nacionalnim sukobima* (Zagreb: Durieux, 2001), *Acta turcarum. Zapisi s putovanja po Turskoj* (Zagreb: Durieux, 2006) te *Hrvati i Crkva. Kratka povijest hrvatskog katoličanstva u modernosti* (Zagreb: Profil; Svjetlo riječi, 2013), a različite, mahom novinske napise i intervjue Banac je objedinio u knjigama *Protiv straha. Članci, izjave i javni nastupi 1987.-1992.* (Zagreb: Slon, 1992), *Cijena Bosne. Članci, izjave i javni nastupi, 1992.-1993.* (Zagreb: Europa danas, 1994) i *Protiv močvare* (Sarajevo: Buybook, 2003).

U dva navrata (1989. – 1994. i 2009. – 2013.) Banac je bio urednik časopisa *East European Politics and Societies*, a kao urednik potpisao je brojne knjige i zbornike radova. Iz toga iscrpnog popisa neka na ovome mjestu bude spomenuto tek da je priredio i pogovorom popratio prvo englesko izdanje dnevnika bugarskoga komunističkog vođe Georgija Dimitrova (*The Diary of Georgi Dimitrov, 1933-1949*, New Haven: Yale University Press, 2003). Sudjelovao

je na velikom broju skupova i okruglih stolova te objavio radove u pratećim zbornicima radova. Podugačak je i popis časopisa koje je Banac obogatio svojim priložima. U Hrvatskoj je objavljivao u *Arhivskom vjesniku*, *Časopisu za suvremenu povijest*, *Dubrovniku*, *Encyclopaediji moderni*, *Erasmusu*, *Fantomu slobode*, *Gordoganu*, *Hrvatskoj reviji*, *Kolu*, *Književnoj republici*, *Ljetopisu Srpskoga kulturnog društva „Prosvjeta”*, *Maruliću*, *Mostu*, *Političkoj misli*, *Republici*, *Vijencu* i drugdje, ali brojni su i važni tekstovi objavljeni na stranicama uglednih međunarodnih časopisa kao što su *The American Historical Review*, *Austrian History Yearbook*, *Daedalus*, *East European Politics & Societies*, *Foreign Affairs*, *Foreign Policy*, *Holocaust and Genocide Studies*, *Slavic Review*, *The Slavonic and East European Review*, *Slovene Studies Journal*, *Yearbook of European Studies*...

Bogata akademska karijera Ive Banca zaokružena je uključivanjem u znanstveno-obrazovne procese na više drugih sveučilišta pored matičnoga Yalea. Od 1994. do 1999. bio je redoviti profesor na Srednjoeuropskom sveučilištu u Budimpešti, gdje je upravljao i Institutom za jugoistočnu Europu, a posljednjih desetak godina vodio je Ljetnu školu Sveučilišta Yale u Dubrovniku. Od 2008. do umirovljenja redoviti je profesor na Odsjeku za povijest Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, a od 2018. i profesor mentor doktorandima povijesti Hrvatskoga katoličkog sveučilišta u Zagrebu. Od 1990. bio je dopisni član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Promjena političkih prilika i rat 1990-ih otvorili su mu mogućnosti političkoga djelovanja vezanog uz Hrvatsku. Pored ostaloga, organizirao je posjet prvoga hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana Yaleu 1990. (poslije su im se putovi razišli i Banac je Tuđmanu ponajprije zamjerao politiku prema Bosni i Hercegovini) i sudjelovao u organizaciji prosvjeda Hrvata pred zgradom Ujedinjenih naroda 1991. godine. Sastavio je i tekst apela za mir u Hrvatskoj koji je potpisalo 127 nobelovaca te je 14. siječnja 1992. objavljen u *New York Timesu*.

Ljubav i strast Ive Banca prema povijesti i politici bile su presnažne da bi odolio sirenskom zovu politike, pa je krajem 1990-ih istraživač povijesti i politike nakratko postao i akterom na (hrvatskoj) političkoj pozornici. Nije vidio ničega spornog u političkom angažmanu povjesničara, a o tome je 1998. rekao i sljedeće: „Kad bi se politikom bavili samo profesionalni političari (uo stalom, kako se postaje profesionalnim političarem?), svijet bi bio još mnogo grozniji nego što jest” (*Povijesni prilozi*, 17/1998, 131.). Očekivani Bančev izbor na hrvatskom političkom spektru bili su Vlado Gotovac, s kojim su ga vezivale mnoge spone, i Gotovčeva Liberalna stranka. Kasnije, 2003., Banac je izabran i za predsjednika Liberalne stranke, u vladi Ivice Račana obnašao je dužnost ministra zaštite okoliša i prostornoga uređenja (2003.), a izabran je i za zastu-

pnika u Hrvatskom saboru (2003. – 2007.). Kao liberal često je javno istupao na temelju svojih čvrstih antifašističkih i antikomunističkih uvjerenja.

U historiografskim radovima bio je temeljit u pristupu uz izniman dar sintetiziranja. U razgovorima i dijalozima je uživao jer je tu mogao pokazati svu širinu znanja i vještinu argumentiranoga raspravljanja. U novinskim tekstovima i intervjuima bio je jezgrovito britak uz uvažavanje mjere dobra ukusa. Profesor Banac nastojao je na svoj simpatičan i dobrodušan način malo rastresti hrvatsku suvremenu historiografiju, unijeti više kritičnosti, potaknuti na dublje promišljanje i na dijalog između različitih mišljenja.

Pozivima na suradnju uvijek se rado odazivao. Posljednji susret profesora Banca s *Časopisom za suvremenu povijest* bio je okrugli stol povodom pedesete godišnjice časopisa, održan u rujnu 2019. u sklopu Dana otvorenih vrata Hrvatskoga instituta za povijest. Elokventan i neposredan kao i obično, imao je mnogo reći o suvremenoj povijesti i suvremenoj historiografiji i, kao i uvijek, bilo ga je užitak slušati. Kao čovjek, sugovornik i znanstvenik, neizmjereno će nedostajati svojim najbližima, ali i hrvatskoj historiografiji i hrvatskom javnom životu uopće.

Zdravka Jelaska Marijan i Branko Ostajmer